

Filosofie en de mimetische theorie

Bart Leenman

Inleiding

Tijdens het schrijven van mijn bachelor scriptie filosofie, kwam ik voor het eerst in aanraking met het werk van René Girard. Ik was ontsteld dat ik niet eerder van Girard of zijn werk had gehoord. Hoe was het mogelijk een bachelor filosofie te doorlopen zonder van Girard gehoord te hebben? Is dit te wijten aan de geringe plaats die Girard in de hedendaagse filosofie heeft? Ondanks dat dit een interessante vraag is, wil ik de plaats van Girard in de hedendaagse filosofie niet verklaren, maar inhoudelijk bespreken aan de hand van Guido Vanheeswijcks artikel "The Place of René Girard in Contemporary Philosophy".¹

De filosofische concepten van Girard

Vanheeswijck opent het artikel met de vraag. Wat maakt Girard tot een filosoof? Girard is namelijk geen filosoof van opleiding, maar historicus. Bovendien richt Girard zich in zijn werken vooral op literatuuranalyse, antropologie en Bijbelexegese. Desondanks verwijst hij daarbij veelvuldig naar allerlei filosofen, theorieën en concepten. Om Girards relevantie de academische filosofie te begrijpen, is het nodig een aantal van deze concepten te verkennen en aan de hand daarvan Girards plaats in de hedendaagse filosofie te bepalen. Als eerste noemt Vanheeswijck Girards aandacht voor het begrip "difference" dat een centrale rol heeft in continentale postmoderne filosofie (denk hierbij o.a. aan de Franse filosofen, e.g., Sartre, Foucault, Derrida). Vervolgens verwijst Vanheeswijck naar Charles Taylor en A.N. Whitehead om te begrijpen welke rol Girard inneemt in het Angelsaksische filosofische landschap. In deze context is de filosofische discussie rondom de moderniteit en moderne identiteit veel belangrijker.

Differentie en sacraliteit

Vanheeswijck situeert het filosofische karakter van Girard aan de hand van het begrip "differentie." Daarbij gaat het niet zozeer om de nauwkeurige analyse en uiteenzetting van dit begrip (daar is vele jaren studie voor vereist), maar om de vraag welke implicaties verboden zijn aan dit begrip.

Volgens Vanheeswijck komt de discussie rondom "differentie" indirect voort uit de invloed van Hegel-Kojève op de Franse filosofie. Hegels meester-slaaf dialectiek (en zijn hele politieke theologie) werpt een vraag op die de moderne filosofie moet beantwoorden, namelijk de spanning tussen het ideaal van immanente progressie en transcendente Apocalyps.

Hegels dialectiek (en zijn politieke theologie) presenteert een theorie van *negatie* die zou leiden tot *Aufhebung*. Met andere woorden: these + antithese is synthese. Volgens deze interpretatie wordt *difference* opgeheven in het hogere. De Franse denkers vanaf de jaren 70, vallen niet voor deze magie van vooruitgang en situeren *Aufhebung* (het wegvallen van *difference*) als *uitzondering* (een gewelddadige structuur); de opstanding van een nieuw verschil.

Vanheeswijck rekent Girard tot de groep postmoderne filosofen die zich kritisch opstellen tegenover Hegel en het wegvallen van het *difference*. Waar Girard echter verschilt van zijn tijdgenoten is het concept transcendentie. Vanheeswijck laat zien dat

¹ Merk op dat dit artikel van Vanheeswijck geschreven is in 2003. In het artikel wordt duidelijk dat Vanheeswijck de invloed van Girard al vroeg herkent in het werk van Charles Taylor nog voor de publicatie van Taylors *A Secular Age*, waar Taylor specifiek verwijst naar Girard.

Girards tijdgenoten falen om Hegels dialectiek te ontsnappen omdat zij geen daadwerkelijk transcendent begrip kennen en daarmee geen werkelijke *difference* erkennen. Hierdoor blijven hun theorieën ondergeschikt aan de structuur van *het sacrale*; het dionysische. Enkel een werkelijk transcendente opvatting van God, zorgt voor de mogelijkheid van *difference*, en biedt daarmee een uitweg uit de indifferentie van Hegels politiek theologische dialectiek. Deze terugkeer naar het Christendom wordt denkers zoals Girard doorgaans niet in dank afgenomen.

Precisely here we find the ethical-religious gap between Girard on the one hand and Heidegger, Nietzsche and French deconstructionism on the other. Heidegger is, in line of Nietzsche, not only the thinker who unmasks violence in its sacred dimension, but worships it as well. Girard is insistent on the sharp opposition between the Christian God and the archaic sacred. Behind the sacred transcendence of violence is hiding the transcendence of love, which manifests itself preeminently in the figure of Jesus Christ. In this sense Girard's thought is rather congenial to that of the representatives of the new generation of French thinkers, who explicitly call themselves anti-Nietzscheans without, however, pleading for a return to Christianity: Luc Ferry, Vincent Descombes, Alain Renaut.

Het autonome individu en het project van de moderniteit:

In zekere zin speelt de discussie van differentie en transcendente liefde ook een rol in de Angelsaksische wereld, maar Vanheeswijck laat zien dat het speelveld verandert. Waar de continentale wereld een discussie voert over Dionysus en deconstructie, richt de Hegeliaanse discussie zich in de Angelsaksische wereld op het vraagstuk van autonome identiteit. Via het werk van Charles Taylor wordt duidelijk dat het individu zijn identiteit enkel kan vinden in interdividuele psychologie. Het project van de moderniteit en de Verlichting loopt spaak waardoor we terugkeren naar het belang van *de ander* en het begrip *differentie*. De werkelijke Ander en de werkelijke differentie lijkt onomstotelijk om een transcendente mogelijkheid te vragen.

What it might mean, however, is that the only way to escape fully the draw toward violence lies somewhere in the turn to transcendence—that is, through the full-hearted love of some good beyond life. A thesis of this kind has been put forward by René Girard, for whose work I have a great deal of sympathy, although I don't agree on the centrality he gives to the scapegoat phenomenon. (A Catholic Modernity 28-29).

Conclusie: geweld, het sacrale en transcendentie:

Helaas beschik ik niet over de kennis of kunde om samen te vatten welke ontwikkelingen er zijn geweest sinds de verschijning van dit artikel. Wel kan ik mijn eigen onderzoeksproject plaatsen in deze context. De mogelijkheid van morele vooruitgang, differentie, en transcendentie blijven een grote rol spelen. De verkenning van geweld en sacraliteit zijn uitingsvormen van deze discussie. Hedendaagse filosofen als Judith Butler of Slavoj Žižek schuwen dit onderwerp niet. Interessant hierbij is de voortdurende filosofische flirt met theologische concepten. Gert-Jan van der Heiden, voor sommigen van onze kring een bekende, schrijft bijvoorbeeld over de terugkeer naar het *messianisme* en Paulinische literatuur in filosofen als Žižek, Agamben, Taubes, en Heidegger. Geweld, sacraliteit, en de mogelijkheid van

transcendentie, blijven dus een heet hangijzer in de filosofie, waarbij het christelijke alternatief nooit echt ver weg is. Charles Taylor, die regelmatig verwijst naar Girard, maar kritisch is op zijn prominente rol van het zondebokmechanisme, is een belangrijk figuur in deze discussie.

Mijn onderzoek richt zich op dit metafysische vraagstuk. Wat is de relatie tussen geweld en het sacrale in de seculiere tijd? In de verkenning van deze vraag zullen Bataille, Girard en Agamben een centrale rol spelen. Bataille die een atheologie presenteert, Girard die een terugkeer naar 'klassieke' theologie presenteert, en Agamben die een immanente filosofische theologie presenteert; een discussie op het snijvlak van filosofie, religie en theologie, waarin Girard ongetwijfeld en onmiskenbaar een centrale plek inneemt (en in mijn ogen als enige het probleem van differentie weet te doorbreken!).